

2.3. Соціокультурні та правові засоби забезпечення національної злагоди в сучасній Індії

Стверджуючи себе на світовій арені як незалежна держава, Республіка Індія, внаслідок своєї багатокультурності, етнорелігійної і мовної строкатості, була змушена вирішувати пріоритетну для неї проблему забезпечення консолідації індійського суспільства. Потужним засобом її розв'язання було визначено формування спільної національної ідентичності громад, кожна з яких мала свою, віками й тисячоліттями сформовану і вельми відмінну від інших, групову ідентичність. Відтак пошук засобів і механізмів забезпечення злагоди між різноманітними соціокультурними групами і формування їх спільної ідентичності стали для Індії іманентним державо- і націєтворчим завданням.

З перших років розбудови індійської державної незалежності тривав пошук альтернативи «ексклюзивним» комуналістським версіям націоналізму в індуїстській (гіндутві) та мусульманській різновидностях, що пов'язували можливість розвитку державності з відповідною етнорелігійною спільнотою. Такою альтернативою стала «інклюзивна» ідея надконфесійної нації, переведена в практику державної політики визнання й зміцнення «єдності в розмаїтті», що стверджує право рівного, уважного й шанобливого ставлення до будь-якої віри на підставі традиційного індійського уявлення про спільні корені всіх релігій. Таким чином, в основу мультикультурності сучасного індійського суспільства було закладено багатовікову народну традицію культурного, побутового і релігійного співіснування. Водночас підвалинами законодавчого поля країни включно з Конституцією було визнано невідомий Європі принцип правового плюралізму, що в подальшій практиці функціонування індійського суспільства став одним із засобів національної консолідації.

Відповідно до цього принципу, держава на конституційному рівні визначає специфічні норми для юридичних інститутів різних громад, їх чинність і обмеження. До Конституції Республіки Індія вписано 17 різних наборів законів, цільовим чином модифікованих для її численних релігійних і мовних громад. Ст. 30 Конституції проголошує право всіх меншин країни засновувати навчальні заклади й проводити навчання за своїм вибором. У 8 розділі Конституції закріплено наявність 22 офіційних мов (загалом же в країні нараховується 1562 лінгвістичні групи). Ст. 345 Конституції регулює використання мов за тричленною формулою, за якою в кожній територіальній громаді як офіційні використовуються гінді, англійська та мова більшості.

З моменту прийняття Конституції, в ній визначено реєстр племен і каст, що не лише отримують різноманітну державну підтримку, а й мають квоти у 22,5% місць у всіх державних установах і навчальних закладах: 15% – для зареєстрованих каст, 7,5% – для зареєстрованих племен. З 1978 р., конституційний реєстр племен і каст підлягає регулярному перегляду в бік його збільшення: спеціальна комісія визначає додаткові списки груп, що потребують допомоги держави, розмір і форми такої допомоги. В результаті розширення «списку груп з особливими правами» до категорії «інші відсталі класи» (Other Backward Classes) нині належить більшість – 52% громадян країни, з яких 43,8% – члени індуських каст і громад (усього послідовники індуїзму складають 80% населення), 8,4% – «історично пригноблених» не індуських (загалом не індуські громади складають: мусульмани – 13,6% від усього населення, християни – 2,3 %, великими громадами вважаються також спільноти сикхів, буддистів і джайністів). Починаючи з 1970-х рр. резервуються й місця в загальнонаціональному парламенті. Отже, здійснюється так звана «позитивна дискримінація», за якої історично ущемлені групи, що фактично становлять більшість у суспільстві, мають більший обсяг прав у порівнянні з рештою. Останнє зумовлює виражену присутність етнокультурних, мовних і релігійних груп у політичному житті країни, їх широке залучення до громадського та політичного загальнодержавного життя й можливість реалізовувати корпоративні інтереси на державному рівні. Квотування

присутності історично дискримінованої більшості в державно-політичному житті не входить у суперечність з демократичними принципами функціонування індійської держави та суспільства.

Релігійне розмаїття і релігійна рівність не є суто правовими принципами. Вони підтримуються у повсякденному житті: статус неробочих святкових днів мають 5 індійських, 4 мусульманських, 2 християнських та по 1 буддійському, джайністському й сикхському святу. Для порівняння: у Франції 9 з 11 національних свят мають релігійне (християнське) походження, ще 5 свят не пов'язані з релігією, і немає жодного національного свята, пов'язаного з мусульманською релігією, хоча кожний 13-й громадянин країни – мусульманин. В Україні з 10 державних свят – 3 православні християнські, решта – світські, більшість з яких – політично забарвлені, й жодного свята інших релігій або хоча б конфесій. Отже за ознакою плюралізму в культурній сфері Індія суттєво відрізняється від України та держав ЄС.

Відтак індійська версія мультикультуралізму – значно ширша, ніж ті, які використовуються в країнах Європи. Індійський феномен є не лише мультикультуралізмом, а радше мультиполітизмом – визнанням культурного розмаїття на державно-політичному рівні за поєднання двох взаємовиключних для Європи культурних політик: політики ексклюзивності та інклюзивності, включення та виключення. Інклюзивний лише для корінного населення, для іммігрантських громад мультикультуралізм Європи на практиці набув ексклюзивного характеру. За правилами європейського мультикультуралізму корпоративні інтереси та потреби поглинають нормативно закріплені на державному рівні права особи, а самі етнокультурні та етнорелігійні корпорації виокремлюються з державного й загальногромадського життя. В Індії ж конституційне забезпечення широкого громадського самоврядування в поєднанні з виходом громад на державно-політичний рівень дозволило гармонізувати ці дві стратегії.

Однак опертя правових принципів на традиціоналістську основу, хоч і надає індійській версії мультикультуралізму потужного потенціалу, однак не позбавляє її від власних проблем. Вони виникають передусім у тій же ділянці, що й у Європі: на межі перетину корпоративно-групових прав і прав людини, особливо, коли йдеться про взаємини між громадами з взаємонесумісними морально-етичними засадами. Правовий плюралізм подеколи вступає в суперечність з правами людини, зокрема, в гендерному питанні. В таких випадках втручання індійської держави в ситуацію не завжди є послідовним і базованим на властивому для лібералізму пріоритеті прав людини. Однак напрацьовані нею механізми обмеження прав громад правами людини, хоч і не завжди вдало, однак здебільшого дозволяють утримувати рівновагу.

Водночас зворотнім боком широкого залучення етнорелігійних та етнокультурних спільнот до загальнодержавного політичного життя стало збільшення можливостей перетворення взаємовиключних комуналістських концептів – гіндутви та мусульманського – на знаряддя політичної боротьби, що в останні десятиліття вилилося в посилення їх прибічників та переростання міжрелігійних і міжетнічних конфліктів у фізичне протистояння – аж до

збройних зіткнень і актів вандалізму. Іншим негативним виявом тих же процесів є поширення явища, що отримало в науковому середовищі назву «феномен ображених почуттів». Його суть у тому, що під політично здійснюваним тиском тієї чи іншої громади, яка вважає, що певним висловом публічної особи (політика, журналіста, громадського чи культурного діяча) або ж художнім твором ображено її етнічні чи релігійні почуття, наукові, художні та публіцистичні твори цензуруються й забороняються. Нерідкими стали випадки порушення проти їх авторів судових справ за ст. 153А і ст. 295А Індійського кримінального кодексу. Лише Верховний суд Індії, перебуваючи на сторожі загальнодемократичних засад державності й прав людини, протистоїть цій тенденції і виносить вердикти проти цензурних заборон.

Поширення в останні десятиліття зазначеної тенденції свідчить про загострення проблем в індійському варіанті мультикультуралізму. Реагуючи на ці явища, державна політика Індії в питаннях забезпечення міжгромадської злагоди корегується у бік посилення заходів з метою домогтися внутрішнього реформування заснованих на звичаї законів громад у напрямі забезпечення осібної рівності, подолання культурної винятковості етнічних і релігійних груп, стимулювання формування почуття єдності в розмаїтті. Послідовно проводячи політику мінімального втручання в релігійні справи будь-яких громад і підтримку поважного ставлення до їхніх особливостей, індійська держава націлена водночас на захист універсальних принципів та прав людини й громадян і залишає за собою право втручатися у внутрішні справи громад з метою відстеження тих обрядів і звичаїв, які суперечать правам людини, включно з застосуванням примусу до зміни цих звичаїв.

Такі зусилля держави мають очевидний результат: за даними соціологічних досліджень, проведених міжнародними організаціями наприкінці ХХ ст., 90% громадян Індії висловлювали гордість за належність до індійської нації і ідентифікували себе в координатах держави (за цим показником Індія обігнала Іспанію, Аргентину, Бразилію, Бельгію та Швейцарію), водночас віддаючи перевагу демократії як політичному устрою перед усіма іншими. Таким чином, ідеологія загальногромадянського націоналізму з опертям на історичний досвід і народні традиції та цінності і, підкріплена принципом правового плюралізму, демонструє достатній у сучасних умовах ресурс виживання і зміцнення.